

MATE SUIĆ

Čazmanska b.b., 41000 Zagreb

NEKOLIKO PRIMJERA TOPONOMASTIČKIH REFLEKSA KONTINUITETA I POMICANJA NASELJA IZ ANTIČKE LIBURNIJE

UDK 904 (36:497.13)

Izvorni znanstveni rad

U toku prehistorije, protohistorije, antike i ranog srednjeg vijeka dolazilo je do pomicanja naselja, posebno gradinskih, uzrokovanih vanjskim i unutrašnjim faktorima, kod kojih je, unatoč razlikama u kulturno-etničkim obilježjima, ostalo sačuvano ime mjesta, prilagođeno jeziku pojedinog kulturno-etničkog stratuma.

Kao paradigme u razmatranju ovih pitanja uzimaju se neka imena mjesta iz sjeverne Dalmacije i jedno iz Kvarnera, uglavnom s područja stare Liburnije. Poredani abecednim redom to će biti: *Asseria*, Podgrađe kod Benkovca, *Clambetae*, Cvijina Gradina kod Obrovca, *Corinium* Karin, *Ivednum* Nadin, *Rider* Danilo kod Šibenika, *Varvaria* Bribir kod Skradina i *Tarsatica* Trsat i Rijeka. Radi ekonomije donosimo odmah na početku potrebne podatke o tim antičkim naseljima, iz izvora i iz stručne literature.

Asseria je zabilježena u natpisu, u Ptolemeja *Assesia*, etnik *Asseriates* u natpisima; *Seriem* u Anonimnog Ravenata iz VII st., *Naseri* u dokumentu s kraja XI st. Po A. Mayeru (1959.) naziv sadrži korijen as-sa značenjem »Stein, Fels«.

Clambetae, koliko nam je poznato, ostaju bez pokušaja etimologije u Mayera (Spr. I 192).

Corinium, u pisaca (Plin., Ptol.), *Coriton* u An. Rav., *to Kori* u De admin. Imp. Etnik *Corinienses*, u dokumentu iz 1240. *Crinenses*; od korijena *kori-* (Mayer Spr. 1196) »Heeresplatz;« od »qori« »zu Krieg gehorig.« (Krahe spr. 103).

Nedinum, u Ptol. *Nedinon*, u Tab. Peut. *Nedino*, u Anon. Rav. *Nedinon*, *Nedisso* i *Edino*; etnik *Neditae*, *Nedimates* (Plin), ktetik *Nediti* (*nus*), po Nadinskom blatu (»Sumpf von Nadin«, od korijena *ned/nad* sa značenjem »Bach« (Mayer 1957. i 1959.) na vezu sa staroindijskim *nadi* - »Fluss« pomišlja Krahe (Spr. I 100).

Rider Anon. Rav., *Ridder* Guido, etnik višekrat u natpisima *Riditac* i *Riditi*; u spisima salonitonskog koncila 533. god. *territorium Rediticum* (sa sufiksom *-ico*) (Rendić 1977); možda ovamo ide i *Aurelius civitatis Rditionis episcopus?* Za ovaj toponim Mayer (Spr. 284 s.) ne predlaže nikakav korijen.

Varvaria se razvila iz i. e. *uer-, ilir. *var- sa značenjem »Wasser«, »Sumpf«, kako piše Mayer (II 122), ime je nastalo na jednom većem močvarnom tlu, kao i srodni toponimi s korijenom »barb« *Barbana*; Bojana, *Metubarbis* u Pann kod kojih je -ti- nastalo od jednog starijeg -v-. Srodni su toponimi s korijenom »uer-« sa značenjem »Wasser,

Teich, See«. Toponim je predan u natpisima, i u pisaca (Ptol.) a isto tako i etnik *Varvarini* (natpis) i *Varvari* (Plin.). U De adm. Imp. susreće se ime hrv. kastrona *Brebera*, u dokumentima *De Brebero* i si. (Gunjaca 1968).

Tarsatica je ime za naselje gdje se nalazi današnji grad Rijeka. Po Mayeru (1940) ime je izvedeno spomoću sufiksa *-ico* od autohtonog oblika *Tarsat(a)* kako se zvalo predrimsko naselje na današnjem Trsatu (Mayer 1940). Spominje se u pisaca Plin. Ptol. Tab. Peut., Ravenat i Guido *Tharsaticum*, u franačkim izvorima opet *Tharsatica*, hrv. Trsat, tal. načinjen prema hrv. obliku Tersatto. (Mayer I 329); Suić 1988.

Kako se vidi, sve su to bile gradine na teritoriji Liburnije (izuzevši *Rider* (Danilo) koji se nalazio na tlu kasnije doseljenih Delmata, na graničnom pojasu između zemlje Delmata i Liburna). Gotovo odreda su to bila vodeća naselja u različitim povijesnim horizontima (predilirski, ilirski, rimski, ranoslavenski). Kao vodeća naselja na tlu Liburnije, koja je mnogo ranije od drugih ilirskih zemalja stupila u povoljnije odnose s Rimom, kad su Liburni stekli položaj (vjerojatno kao *dediticci*) »prijatelja i saveznika rimskog naroda« (Suić 1981). Stoga je razumljivo, da je kod mnogih liburnskih gradinskih naselja proces urbanizacije počeo mnogo prije konačne uspostave rimske vlasti nad iliričkom provincijom (9. god. poslije Kr.) na tim gradinama nikle su mnoge vrijednosti i anticipacije urbanističke preobrazbe, u vrijeme kad je bilo relativno daleko vrijeme konačne pacifikacije provincije Dalmacije (Suić 1962) kad je dakle situacija u drugim regijama još bila fluidna. Akvizicije iz protourbanog perioda bile su takve, da su se mogle uklopiti u proces urbanizacije po rimskom modelu. Zahvaljujući tome, na njima je bilo moguće sačuvati pojedine elemente autohtonog urbanog razvitka (Rendić 1989), koji su kao urbanistički supstrat bili organski integrirani u urbanističku facies rimskoga grada. Za nas te pojave, kao svjedočanstva autohtone kulture baštine (Rendić 1989), pokazuju ne samo latentnu rezistenciju tuđim utjecajima, nego isto tako s druge strane i sposobnost asimilacije stranih utjecaja, u jednom periodu autohtone i klasičke simbioze, koja je urodila specifičnim rezultatima u sferi materijalne i duhovne kulture, posebno na teritoriji antičke Liburnije (Rendić 1975). Potvrda tome je činjenica, da je izgradnja gradskih centara podno gradina nastupom rimske vlasti došlo redovito ondje, gdje socioekonomska, tehnička, tehnološka i upravno-politička struktura autohtonog naselja na gradini nije mogla preuzeti ulogu gradskog centra, bila to autohtona *civitas*, bilo to municipij građana latinskog i napokon rimskog civiteta (Suić 1962). Ukratko, postoje primjeri napuštanja gradinskog centra i premještanja vodećeg naselja podno napuštenih gradina, ali isto tako (nešto rjeđe), osnivanje novih urbanih središta podno gradine, na kojoj se nastavlja život na autohtonim socioekonomskim osnovama, s pretežno stočarskom privredom. Izmakom antike mnoga se naselja opet vraćaju na prvobitno uzvišenje, dok naselja u ravnici do gradina većim dijelom postaju žrtve barbarških devastacija.

Dakako, svaki je primjer priča za sebe. Npr. na uzvisini Trsat uz Rječinu dizalo se staro liburnsko gradinsko naselje. Nakon uspostave rimske vlasti naglo se razvija novo naselje uz deltu Rječine, koje vjerojatno već za Augusta stječe municipalnu konstituciju i rimski civitet (Suić 1988). Da je novi grad nastao evolucijom od prehistorijskog Trsata, govore i odnosi toponima jednog i drugog naselja. Ime novoga grada *Tarsatica* izvedeno je iz autohtonog oblika, koji je po A. Mayeru, (1940) glasio *Tarsata* ili

si., i bio proširen sufiksom *-ico*, koji se susreće i u imenima nekih drugih gradova iz sjevernog Jadrana: *Curictica* (Flor; Ptol.), od imena grada *Curicum* (Ptol., Rav. Tab. Peut) od čega je nastalo ime otoka Krka *Curicta* (Caes. Ptol, Strab), (Mayer, Spr. I 200), ili u imenu mjesta *Lopsica*, izvedenog od starijeg oblika *Lopsi* (Mayer, 1957, 212). Stara gradina na Trsatu zacijelo je sačuvala kontinuitet, a s njime i prvobitno ime Tarsat (a), od kojega je nastao naš naziv Trsat, a ne od imena grada uz Rječinu *Tarsatica*. Uspoređan život na predrimskoj gradini s centrom autohtone municipalne zajednice ispod gradine postojao je u spomenutom Rideru (*municipium Reditarnum*; Rendić-Miočević 1977) gdje su arheološka istraživanja dokazala kontinuitet života kroz čitavu antiku sve do dolaska Slavena, kad se gubi i staro ime naselja i na gradini i onoga podno nje gdje se nalazilo sjedište općinske municipalne zajednice. Vjerojatno u VI. st. biskup te zajednice u aktima salonitanskih koncila za vladavine Istočnih Gota u prvoj polovici VI st., ima titulu biskupa grada s imenom *Rediticon* (Mayer I 1957). Za razmatranje pitanja kojima se ovdje bavimo, najvažnije su pojave premještanja naselja na gradine (Š. Batović, 1968) koje grosso modo završavaju u IX st. prije Kr. Potom i pojava gradova s autohtonim nazivima naselja podno gradina u rano rimsko doba, a onda opet ponovno preseljavanje sada hrvatskih naselja na stare predslavenske gradine, negdje krajem VIII ili početkom IX st., preseljavanja koja su bila uzrokovana bitnim društveno-političkim promjenama u hrvatskom društvu toga vremena. Domala će mnoga od tih uzvišenja postati u društvu toga vremena važni centri najprije rodovskih, a potom teritorijalnih zajednica na čelu sa županima. Neke pak iz sjeverne Dalmacije, kao što su bile *Clambetae* (danas Cvijina gradina), nisu doživjele te faze. Što se tiče samog imena, npr. od starog Korinija (*Corinium*) sačuvalo se ime Karin za novo naselje uz rijeku Karišnicu, dok je ime gradine izgubilo vezu sa starim imenom pa je bila prozvana Gradina Mio drag. Ime pak starog liburnskog gradinskog naselja *Clambetae* izgubilo je svaku vezu s kasnijim naseljem, zacijelo i kontinuitet, pa se nazvalo Cvijina Gradina. Međutim, gubitak veze suvremenog naziva Karina s historijskim imenom relativno je novijeg datuma. Ime ove gradine, značajne u našoj ranijoj narodnoj povijesti, susreće se i u ranom srednjem vijeku, kad je nesumnjivo bio naseljen Hrvatima i kad je gradina imala važnu ulogu centra. Njegovo se ime susreće, kako je navedeno, u *De administrando Imperio* u obliku *to Kori*, a još u XIV st. latinski je oblik imena glasio *Corinum* (Mayer 1957) u čemu se očituje izravni kontinuitet od antičkog oblika *Corinium*, od kojega je nastao naš Karin. Na tradiciju pak ukazuje naš oficijalni latinitet u srednjem vijeku, gdje je nastao etnik *Crinensis*, vjerojatno nezavisno od klasičnog latinskog *Coriniensis*. Takva razvitka spomenute *Clambetae* nisu doživjele, jer nisu doživjele tako značajnu važnost i ulogu kakvu je imao Karin.

Mnoga imena mjesta su evoluirala još u toku antike, često doživljavajući vulgarizaciju, kao što ju je doživljavao i sam latinski jezik, bilo u fonetici, bilo u morfologiji. Kod spomenutog kasnog autora iz Ravene (IV 16) susrećemo vulgarizirani naziv *Seriem* nastao od starog oblika *Asseria*. Radi se o imenu jedne od najznačajnijih liburnskih gradina, središtu prostrane autohtone liburnske općine, potom rimskog municipija, a u našem srednjem vijeku jednog od središta hrvatske župe. Već odavna se taj lokalitet naziva Podgrađe. Očito je da ovo ime ne može imati nikakve formalne ni sadržajne (etimološke) veze sa starim liburnskim imenom *Asseria*, bez obzira da li je korijen što

ga predlažu lingvisti točan. Uostalom, kao povijesničaru i filologu, ali ne i lingvistu, ne priliči mi da ocjenjujem ispravnost etimologija što ih predlažu lingvisti, da se postavljam u ulozu arbitra u etimologijama gdje se lingvisti ne slažu (a tih ima veoma mnogo), a pogotovo da predlažem svoje vlastite etimološke kombinacije s korijenima iz indoevropskog, staroindijskog, ilirskog, tračkog ili bilo kojega predantičkog ili antičkog kruga. Usudujemo se naprotiv izraziti slaganje s prijedlozima koji su izvedeni od konkretnih činjenica, prirodnih fenomena i si., npr. s Mađerovim (1957) prijedlogom korijena u imenu Karina sa značenjem »Bach« (Mayer) ili »Fluss« kako misli Krahe, gdje se to može dovoditi u vezu s Nadinskim blatom. To vrijedi, kako ćemo navesti, i za značenje imena *Varvaria* »Wasser«, »Sumpf« (Mayer 1957), uz koje se mogu postaviti toponimi ime (muljevite) rijeke *Barbana* koja otječe iz Skadarskog blata i ime jednog spruda iz Panonije zabilježen s oblikom *Metubarbis* »između blata« (zwischen Sümpfen«; Krahe 1955) ili ime rijeke *Salon* »Regenbach« »Meer«, lat. *salum* (sačuvana tradicija u Tome Arcidakona a *salu*). (Krahe, Mayer, 93; usp. i Mayer. I 76, 229). Nestručnjak se mora potpuno razoružati kad je govor o etimologijama temeljenim na metaforama, asocijacijama i si. od kojih se neke, predložene kao vlastita imena gradina, tumače općim pojmovima povezanim npr. uz gradine (»kamen«, »hridina«, »uzvisina«, npr. Aserija (Mayer 1957).

Podgrađe je nesumnjivo hrvatsko ime, nastalo nakon što su doseljeni Slaveni osnovali svoje obitavalište podno napuštene gradine, nastanjene u prethistoriji i u antici. Ta je gradina sačuvala svoje izvorno ime nastalo od *Asseria*. Kako se to dogodilo u mnogim imenima mjesta koja su počinjala s vokalom A - (*Ariminium*, *Agrigento* - Rimini, Girgenti i dr.) on je bio shvaćen kao prijedlog (usp. našu Obrovicu, lat. *A Bravizzo*). Oblik bez početnog A - donosi spomenuti Anonim iz Ravene iz VII st. kosi padež *Seriem*. U našem jeziku možemo stoga rekonstruirati nominativ *Seria*. Stoga se moramo udaljiti od Mayerova mišljenja (1957 64) koji oblik *Naseri* iz jednog dokumenta s kraja XI st., na koji ga je upozorio M. Barada, tumači kao *Inaseri* od kojega je otpalo inicijalno I. Međutim radi se o nazivu ne Podrađa ispod Gradine, već o onome na Gradini, gdje je bilo sjedište hrvatske župe. *Na Seri* je naša tvorba, lokativ s našim prijedlogom *Na*. Taj se naziv izgubio pa je i gradina stekla ime Podgrađe, kako se i danas zove, što je kontradikcija *in adiecto*, kakvih ima dosta u našoj toponomastici (npr. grad Pag gdje je Pag nastao od lat. *pagus* »selo«). Ovakvo tumačenje potpuno se uklapa u problem pomicanja naselja, u slijedu kakav nalazimo i drugdje: Aserija - liburnska gradina i središte rimskog municipija, napušteni grad nakon dolaska Slavena, pa osnivano naselje podno gradine s nazivom Podgrađe, ponovno naseljena gradina u ranom srednjem vijeku koje još čuva staro ime, prijenos novog imena Podgrađe na gradinu, gdje se nalazi crkva s grobljem.

Još su brojnije etape u pomicanju naselja i premještanju toponima s njime u vezi. Pri tome arheologija pruža izvanrednu pomoć lingvističkim toponomastičkim istraživanjima i čvrsto podupire prijedloge u vezi sa semantičkim sadržajem ovoga imena mjesta. Kako je navedeno, polazi se od jednog i. e. **uer-*, ilir. **var-* odnosno **barb-* sa značenjima »Voda«, »mulj« i si. (Krahe 1955). Podno Bribirske Glavice izvire rječica Bribirščica (usp. Karinščica uz Karin), koja je nekada sigurno bila aktivnija. Kad navru obilnije vode, poplavi i polje uz Ostrovicu, koja je po tome i dobila ime kao da izvire kao otok

iz jezera. Teren s većim nagibom na južnoj strani plavnog polja zove se Otres, što izravno dokazuje da se radi o ocjednoj padini uz rub plavnog polja. Sličnu situaciju susrećemo u polju zvanom Plavno, sjeveroistočno od Bukovice, na granici s Bosnom. Za poplave cijelo se polje ispuni vodom, a proviruje samo jedan otočić na sredini polja, gdje se nalazi starohrvatska crkvice s grobljem. Nesumnjivo je razlijevanjem Pribirščica pridonosila poplavi polja pod Otresom. Tu uz rječicu otkriven je jedan lokalitet s nazivom Krivaca, na kojemu su pronađeni ostaci neolitika. Taj lokalitet uz vodu bio je zacijelo napušten negdje na početku starijeg željeznog doba (Batović 1968) kada počinje naseljavanje gradine. Stanovnici tog prvobitnog naselja nose sa sobom staro ime naselja, značenje kojega je izravno u vezi s vodom, što za novo naselje na Glavici nema nikakva smisla. Dolaskom pod rimsku vlast *Varvaria* ostaje na Glavici, ona postaje centar liburnskih Varvarina i municipalne uprave (Suić 1968) ona doživljava urbanistički preobražaj kao i neke druge liburnske gradine. Napuštena na izmaku antike, ponovno biva naseljena novim, hrvatskim elementom, u vrijeme kad se slavenska naselja premještaju na drevna obitavališta. Domalo ta nova formacija, sa starim imenom, postaje jedna od najvažnijih i najsnažnijih središta u srednjovjekovnoj povijesti Hrvata (Gunjaca 1968), posebno kao sjedište moćnih Šubića. Ispod Glavice formirao se suburbij, s imenom Bribir. Glavicu su neko vrijeme držali Turci kao važnu stratešku točku, o čemu također postoje arheološka svjedočanstva. Nakon iseljavanja i paljenja starih hrvatskih naselja što ih je izvršio Foscolo, nakon rata opustjela su ognjišta naselili stočarski došljaci iz Bosne. Neko vrijeme, dok se situacija nije sasvim stabilizirala, novo je vlaško stanovništvo boravilo na Glavici, tu su sagradili svoju crkvu poviše starohrvatske heksahore, tu su se i pokapali, a stanovali su u bajtama građenim u suhozidu, temelji kojih se još danas naziru u najgornjim slojevima Bribirske Glavice. Kad se situacija potpuno smirila, novi stanovnici, sada već djelomično i zemljoradnici, silaze na podanak Glavice i nose sa sobom staro ime naselja Bribir, dok im na Glavici i dalje ostaje crkva s grobljem. Sve se ove faze pomicanja naselja Bribir mogu vrlo pouzdano dokumentirati arheološkim nalazima. Ovaj nam slučaj Bribira pokazuje, kako se unatoč nepovoljnim prilikama u pojedinim periodima i užim regijama, toponimi mogu sačuvati, prošavši kroz reortte različitim teničkim i kulturnih slojeva (Rendić 1975).

OSNOVNA LITERATURA

- W. BUTTLER, 1931. Burgwalle in Norddalmatien, *Bericht d. Rom. Germ. Komission*, 21., 1931., str. 183 d.
- A. MAYER, 1940. De Iapodibus populo Illyrico Celtis commixto, *Serta Hoffilleriana*, Zagreb 1940., str. 189 d.
- H. KRAHE, 1955. *Die Sprache der Illyrier*, Wiesbaden 1955.
- A. MAYER, 1957. *Die Sprache der alten Illyrier*, I, Beč 1957.
- A. MAYER, *Die Sprache der alten Illyrier*, II, Beč 1969.
- M. SUIĆ, 1962. Prolegomena urbanizmu antičke Liburnije, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, 1960-1961.
- M. SUIĆ, 1968. Bribir (Varvaria) u antici, *Starohrvatska prosvjeta*, III Ser. !•., 1968.

- S. GUNJACA, 1968. Bribir u srednjem vijeku, *Starohrvatska prosvjeta*, III Ser. 1968.
- Š. BATOVIĆ, 1968. Istraživanje ilirskog naselja u Bribiru 1967. god., *Diadora*, 4., 1968, str. 5 d.
- M. SUIĆ, 1969. Nekoliko primjera toponomastičke stratifikacije u sjevernoj Dalmaciji, *Pos. izd. ANUBIH, XII, Centar za balkanološka ispitivanja*, 4., 1969., str. 149 d.
- D. RENDIĆ-MIOČEVIĆ, 1975. Quelques aspects de la continuité des agglomérations fortifiées illyriennes préantiques à l'époque romaine, *Pos. izd. ANUBIH, IV, Centar za balkanološka ispitivanja*, 6., Sarajevo 1975., str. 47 d.
- D. RENDIĆ-MIOČEVIĆ, 1977. Rider - municipium Riditarum, *Thèmes de recherches sur les villes antiques. Strassbourg 1971., Actes du colloque*, Paris 1977.
- M. SUIĆ, 1981. *Zadar u starom vijeku*, Zadar 1981.
- M. SUIĆ, 1988. Povijest Rijeke u protohistoriji i antici, *Povijest Rijeke*, Rijeka 1988., str. 41-58.
- D. RENDIĆ-MIOČEVIĆ, 1989. Autohtoni i doseljeni živalj rimske Dalmacije (Ilirika), *Iliri i antički svijet*, Split 1989., str. 415 d.

RIASSUNTO

ALCUNI ESEMPI DEI RIFLESSI DELLA CONTINUITÀ E SPOSTAMENTI DEGLI ABITANTI NELLA LIBURNIA ANTICA

Diverse fasi del cambiamento della locazione dell'abitato in Liburnia antica si riflettono nella toponomastica, dove è possibile stabilire le variazioni del toponimo, e nello stesso tempo la persistenza e continuità del nome, anche quando si perde il valore semantico del toponimo. Questo non vale per i luoghi che non erano abitati dagli Slavi nell'alto Medio Evo, i quali hanno conservato solamente gli appellativi («Gradina» o simile). Continuo sviluppo dimostra il nome della città di Bribir, antica *Varvaria*. Il nome dell'abitato cola radice **var* («acqua», «stegn» e sim.), Portava la località neolitica (oggi Krivaca) sul fiumicello chiamato Bribirščica. All'inizio dell'epoca di Hallstatt (IX sec. a. Cr.) il centro dei Varvarini si sposta sulla altura-gradina, e nello stesso tempo questa altura ha ereditato il vecchio nome, benché adesso il semantema del toponimo era in contraddizione colla realtà geografica. Abbandonata e danneggiata nel periodo delle migrazioni nell'alto Medio Evo, specialmente coll'arrivo degli Slavi all'inizio del VII spec. p. Cr. nasce ai piedi della gradina il nuovo abitato Bribir, che prende il nome dalla vecchia città liburnica e romana. Ancora una volta gli abitanti si trasferiscono durante la guerra contro i Turchi nel XVII sec. sull'altura; i vecchi abitanti si trasferiscono sulla costa e sulle isole, ed il nuovo elemento morlacco popola l'abitato denominato Bribir.